

19. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С. О. Соколова. – К. : Наук. думка, 2003. – 284 с.

20. Тимченко Є. Українська грамати́ка / Є. Тимченко. – К. : Друк. т-ва Н. А. Гирич, 1907. – Ч. 1. – 179 с.

21. Vendler Z. Verbs and times / Z. Vendler // Linguistics in philosophy. – Ithca : Cornell University Press, 1967. – P. 97–121.

Стаття надійшла до редакції 04.07.2011

Н.КАЛЬКО

АСИММЕТРИЯ ПОЛИСЕМАНТИЧЕСКИХ СТРУКТУР ВИДОВЫХ КОРРЕЛЯТОВ

В статье изложены теоретические основания и описан практический опыт типологизации аспектуальной поликатегорийности глагола в современном украинском литературном языке. Выделены и специфицированы основные типы совмещения в составе многозначной глагольной лексемы семантом, принадлежащих к разным аспектуальным классам, и, соответственно, имеющих разное видовое поведение.

Ключевые слова: глагол, вид, аспектуальность, аспектуальный класс, терминатив, активитив, статив, релятив, эвентив, аспектуальная поликатегорийность.

M. KALKO

ASYMMETRY POLYSEMANTIK STRUCTURES ASPECT CORRELATES

The article gives theoretical background and practical typology of the verb aspectual polycategorism in the literary modern Ukrainian language. Singled out and specified are the four main types of aspectual meanings of the verb lexeme belonging to different aspectual classes.

Key words: verb, aspect, aspectuality, aspectual class, aspect behaviour, terminatives, activities, statives, eventives, relatives aspectual polycategorism.

УДК 81'373.42(045)

Ірина БУРЛАКОВА

ЕСТЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ТУГА ЗА ЗЕМЛЕЮ» В СЕМІОСФЕРІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті розглянуто мотив «туга за землею», який семіотизує націєрозповідний дискурс творчості Л. Коваленко – одного з найяскравіших представників жіночої еміграційної прози. Концептосферу письма письменниці розглянуто в аспекті питання авторської свідомості та дискурсивних практик письменників МУРУ.

Ключові слова: концепт, «туга за землею», мотив, націєрозповідний дискурс.

Для українського сучасного літературознавства є характерною посилена увага до питань реалізації в художніх текстах онтологічних

універсальї, дослідження яких дозволяє відтворити цілісну картину літературної епохи, простежити специфіку конотації традиційних образів у конкретній історико-культурній ситуації, вивчити естетичний досвід літературно-мистецького руху в інтер'єрі часу та ідеології через призму ряду націєохоронних образів-концептів, серед яких домінує образ землі.

Одним з таких цікавих культурних ландшафтів, що виразно маркований концептуально зорієнтованими на етноохоронний дискурс образами, є метатекст малої прози письменників МУРУ. Його цілість забезпечують мотиви туги за втраченою батьківщиною, «безгрунтянства», що є атрибутивними для текстів, пов'язаних з темою еміграції. Відчуття відірваності від землі предків, яке породжує екзистенційне переживання «неповноти» буття, браку тих координат, що забезпечують самоідентичність, зумовили пафос літератури, присвяченої еміграції – від Стефаникового «Камінного хреста» до новели «І снились лемкові гори...» Л. Коваленко як яскравої представниці когорти талановитих письменників, з діяльністю яких пов'язаний Мистецький Український Рух (МУР).

Творчість цієї талановитої авторки зразків малої прози, романів та драматичних творів є малознаною в Україні. Реконструкцію біографії доводиться здійснювати переважно за епізодичними згадками про письменницю, що розкидані здебільшого в еміграційній періодиці. Брак літературознавчих розвідок, які б акцентували увагу на постаті Л. Коваленко як речниці покоління емігрантів, зумовлює актуальність теми, пов'язаної зі специфікою дискурсу «чужини» та концептами, що дозволяють розглядати його як одну зі змістових домінант творчості українських письменників в екзилі. Об'єктом вивчення є інтерпретація образу українського селянина-емігранта у творчості письменниці. Предмет дослідження становлять особливості функціонування концепту «туга за землею» в контексті мотиву чужини у новелі Л. Коваленко «І снились лемкові гори...».

Відомо, що перший твір Л. Коваленко з'явився друком, коли авторці виповнилося 25 років. А до 1929 року в часописах «Червоний шлях», «Життя і революція», «Глобус», «Нова громада» були надруковані ще декілька оповідань. Але після того, як був репресований та засуджений у справі СБУ чоловік Л. Коваленко, відомий український письменник Михайло Івченко, твори

письменниці перестали друкувати на теренах радянської України, і подальша її літературна діяльність була пов'язана зі Львовом, а згодом – з українською літературною діаспорою. Змістові доміанти творчості письменниці-емігрантки, пов'язані з мотивами жертвності, ностальгії за втраченою рідною землею, українського «безгрунтянства», «нашої не своєї землі» (Л. Коваленко), браку державотворчої волі, національної самоідентичності, зумовили її громадянський пафос.

Досліджуючи джерела авторської свідомості, слід зауважити активну роботу Л. Коваленко на громадській ниві, її органічну потребу віддавати себе тим справам, що диктувалися вимогами часу. Під час війни письменниця працювала в Українському Червоному Хресті, а мурівський період діяльності Л. Коваленко нерозривно пов'язаний з іншим напрямом суспільно значущої діяльності – участю в жіночих організаціях, редагуванням часопису «Громадянка».

Після війни Л. Коваленко продовжує не менш активну працю й на літературній ниві. Невелика стаття Л. Онишкевич, опублікована у газеті «Свобода: Український щоденник» (від 1 жовтня 1968 р.), яка присвячена ювілею письменниці, проливає світло на малодосліджені сторінки її творчої біографії, що відповідають мурівському періоду. «В цей час Людмила Коваленко писала свої гумористичні та сатиричні твори під псевдонімом Л. де Маріні» [3, с. 3].

Л. Коваленко реалізувала свій літературний талант у драматургії та прозі. За життя вийшли збірка п'єс «В часі й просторі», збірки оповідань «Віта нова» та «Нові дні», роман-утопія «2245». Письменниця підготувала до друку й трилогію «Наша не своя земля» і до ювілею побачила її першу частину – «Степові обрії». Виходу чекали друга та третя частини трилогії («Прорість» та «Її окрадену збудили»), а також історичне оповідання про українського культурного діяча Антоновича.

Вітаючи першу книгу трилогії, цього найбільшого твору письменниці, часопис «Свобода» знайомить потенційного читача з масштабами творчого задуму авторки: «Трилогія охоплює великий час – від кінця XIX століття через Першу Світову Війну до приходу большевиків на Україну. А в просторі дія зосереджена в різних частинах України. В цій першій книзі – на степах Приозів'я, теренах

які в нашій літературі майже не заторкнені. Це буде чи не перше широке полотно, в якому малюються події, настрої й ідеології, що панують на Україні перед вибухом сімнадцятого року і після неї» [4, с. 3]. До останнього дня працювала над «Енциклопедією Української Молоді», «жертвуючи поважні суми на ту ціль» [4, с. 3]. Похована письменниця біля своєї дочки Лесі, що трагічно загинула в Мюнхені. Доволі обмежена інформація щодо важливих епізодів життя та творчості Л. Коваленко – це те, що вдається видобути дослідникові творчості письменниці в Україні з доступних еміграційних джерел. Утім навіть у такому звуженому біографічному контексті чітко окреслюється портрет автора, чия творчість нерозривно пов'язана з темою еміграції.

Повертаючись до попередньо окресленої тези – домінування в еміграційній прозі мотиву туги за втраченою батьківщиною, що визначила особливості екзистенційного переживання внутрішньої розколотості людини – зауважимо ті відмінності, що є очевидними в рецепції проблеми еміграції в новелах «Мамин синок», «Осінь», «Кленові листки», «Камінний хрест» В. Стефаніка (остання з'явилась у Кракові 1899 року) та «І снились лемкові гори...» Л. Коваленко як представниці генерації письменників-емігрантів. Якщо основа трагедії емігранта з новели «Камінний хрест» є економічною (брак землі, неможливість вижити українському малоземельному селянинові на своїй землі й пошуки ним кращого життя за кордоном як втеча від злиднів), то розрив з рідною землею героя новели «І снились лемкові гори...» зумовлена політично-ідеологічними чинниками.

Ідеологічний сюжетовизначальний контекст зображеної ситуації чітко прочитується на фоні настроєвої імпресіо-ністичної домінанти новели Л. Коваленко. Імпресіоністичне мислення в новелі «І снились лемкові гори...» як стилевизначальний фактор зауважуємо на основі таких спостережень над поетикою твору: глибоко особистісне переживання дійсності ліричним героєм, «документалізація» перебігу вражень та тонке психологічне нюансування дійсності через психологічну партитуру образу-характеру, наявність ліричних пейзажів, мозаїчність та уривчастість викладу на тлі уваги до мінливих кольорів та світла. Особливості ж функціонування образу землі у свідомості головного героя новели та

мотиву «туги за землею» пов'язуємо з «актуальним хронотопом» (Ю. Кузнецов), «який є центральною категорією історичної поетики, що характеризує естетичний феномен імпресіонізму в мистецтві» [2, с. 4].

Власне сама новела «І снились лемкові гори...» – це останні епізоди життя її героя Михася Стахури, хронологічно вписані в один день. З болісних спогадів та трагічних рефлексій конкретної людини постає ретроспектива непростого життя цілого покоління однієї з українських етнічних груп – лемків.

Мотив самотності та трагізму, пов'язаний з неповнотою буття лемка-переселенця, звучить у вступних акордах новели: «Михайло Стахура звично прокинувся вдосвіта і неохоче розплющив очі. Ще один день, який треба *прожити*. Хотів би він знати, скільки ще днів судив йому Господь прожити отак, *без радості і тоскно*, як живе забитий, виснажений, занапащений господарем віл, якому все обридло і ніщо не тішить?!» [1, с. 75] (курсив мій.– І. Б.). Чужина у свідомості героя асоціюється з «проклятим краєм», де «кі дощі не такі падають», де «*нема радості чоловікові* навіть від Божого дощу навесні...» [1, с. 75] (курсив мій.– І. Б.). Ця думка пульсує у тканині тексту новели, визначаючи її лейтмотив: «Все тут не так, *ніщо чоловіка не тішить*, ніщо *серця* йому *не ситить*...» [1, с. 78] (курсив мій.– І. Б.). Нарешті, мотив туги за землею виростає до рівня філософського узагальнення, що належить Михасеві: «І так сил у мене не є, а я еще мислями сі сили відбираю...» [1, с. 79].

Нерозв'язуваний екзистенційний конфлікт цього героя спричинений не лише тим, що його силоміць відселено на чужу для нього землю, а ще й тим, що ця земля живе за законами радянської влади, котра поставила собі за мету примусити переселенців йти у колгосп, що викликає нові тривожні настрої, які виростають до рівня протесту, навіть своєрідного – безумовно трагічного – стоїцизму: «А я господарем все життя був-ем, і так господарем умерти хочу... Юш они мя в тот колгосп – прости мі, Пане Боже, же таке слово мов'ю – юж они мене в колгосп не заженут... Ня!» [1, с. 75–76].

Дійсність, що оточує героя, контрастує з його споминами про покинуту батьківщину на рівні переживання зміни ландшафту – на цей рівнинний краєвид лемко Михась навіть не хоче дивитися, бо «Знав і так, що може побачити: рівну, нудну, безкраю просторінь, на

якій тільки де-не-де мокли під дощем голі дерева. Ані горбочка, ані найменшого видолинка... Піски і болота – рівні і голі...» [1, с. 76].

Новела сповнена спостережень автора про особливості рис національної вдачі та визначальні характеристики психології, зумовлені ландшафтом. Крізь призму свідомості простого селянина подані штрихи до точного психологічного портрету етносу на тлі факторів, що детермінують його характер, як-от: «Не даром Пруси такі тверді били. На такій землі чоловік не мусит бути м'який, пісок з тебе всю м'якість висушіть, а дощі та мочари усе добро з тебе вип'ють...» [1, с. 79].

У світі, де чоловікові «не є кади глянути», – вважає Михась – людина зосереджується на своєму стражданні, бо мусить або зламатися або вклонитися: сплатити непомірні податки, введені комуністами, проголосувати за те, щоб влада одягла на безсловесного селянина нове ярмо («...кажуть, же така була твоя воля!»). А він не має права ні на перше, ні на друге. Він повинен вижити. І поняття виживання для лемка Михася Стахури є набагато масштабнішим за виживання фізичне, інакше він би вже приєднався до тих, хто був змушений вступити до колгоспу. Непоступливість Михася покарана владою: вона дала йому гектар заболоченого піщано-глиняного ґрунту, який неможливо висушити, який не може виплекати зерно, який лише пожадливо вбирає лемкову силу. У цьому чужому краї за право обробляти неродючу землю, яку надали комуністи, доводиться платити податок. «Душат они го, Михася, душат... Лем він так собі постановів, же не буде під їх руку йти. Не буде, і вже! Они податок накладывают – а но платіт...» [1, с. 78].

Тонким ліризмом пройняті фрагменти, що пов'язані зі споминами Михася про *успадковані* та *придбані* рідні ґрунти у Ястрябику: «Там серце раділо і співати хотілось, бо знав, що то його нива... Оцей фалаток від няня дістав, а оці два прикупив, як повернувся з Гамерики...» [1, с. 78]. З тієї «Гамерики», до якої колись від'їжджав, прощаючись з кам'янистим полем герої Стефаникового «Камінного хреста». Як і Іван Дідух (герой новели В. Стефаника), який «коня запрягав у підруку, сам себе в борозну» [5, с. 63], Михась Стахура «натискав на плуга» і «пер його», «аж доколи жили тріскали» [1, с. 79]. Через тяжку працю герої новел В. Стефаника та Л. Коваленко навіть дещо подібні зовні: натруджені

руки, напнуті з постійної напруги жили, жаюра в очах, а щодо настрою – непереборна туга. Туга Івана Дідуха породжена *переживанням* неминучого розриву з землею у скорому майбутньому («Люди, такий туск, такий туск, що не пам'ятаю, що си зо мнов робить!» [5, с. 69]).

Лемко Михась мріяв, що колись, може, його землю успадкують його діти, як свого часу він успадкував її частину від батька. Проте з економічної еміграції можна повернутися, а з тієї, на яку прирікає людину політика та ідеологія – майже неможливо. Тепер земля Михася, зрошена його потом, родить хліб для інших («Не знати, який польський зайда на ній газдує!..» [1, с. 78–79]). Проте Михась не відчуває ненависті до цього невідомого польського «зайди», адже і його трагедія спричинена депортацією, і може «йому гори так само немилі, як Михасеві оця рівнина?..» [1, с. 79].

Сумні думки контрастують із онеричним образом гір, у яких виріс та жив Михась. Серед них своєю величчю відрізнялася гора-красуня Яворина, яка «обзивалася до Михася пташиними голосами» [1, с. 80], і до якої сам селянин звертався із молитвою. Лемко, стомлений роботою на чужому полі, марить образом рідної гори, на якій він покинув свою ниву. І гора звертається до нього вже не пташиними голосами, а питаннями-докорами: «Смот, я тіж деси літала, а таки зас сяди пришла... я свого місця не шмарила... А чому ти від мене пішов?» [1, с. 81]. І Михась виправдовується перед своєю невільно зрадженою батьківщиною, адже його з родиною вивезли насильно, як і тисячі інших депортованих лемківських родин. У цей момент він надзвичайно реалістично побачив і рідну колибу, і маленький потічок біля неї, і стежку, і хати сусідів. «А Яворина розгортала перед ним свою красу...» [1, с. 81]. Ці майже реалістичні штрихи у пейзажі-видінні, подані під особливим кутом зору, переломлені через призму імпресіоністичного переживання дійсності, лише акцентують актуальність хронотопу, у якому розгортаються події – переживання трагедії селянином-вигнанцем. «...Увага письменника-імпресіоніста спрямована не на передачу матеріальних предметів, а на освітлену сонцем природу, вібрацію світла й повітря, кольорові і звукові рефлексії. Місце дії і стан героя захоплено миттєво – тут і нині, тобто актуальний простір в актуальний час» [2, с. 7].

Найдорожчими споминами для селянина Івана Дідуха, що збирається у далеку путь на чужину («Камінний хрест») будуть ті спомини, що пов'язані з рідним краєм, з мальовничими краєвидами, з рідним горбом, на якому було його поле й на який він підняв камінний хрест. «Аді, стою перед вами і говорю з вами, а тот горб не відходить ми з голови. Таки го виджу, та й виджу, та й умирати буду, та й буду го видіти» [5, с. 73]. Продовження мотиву, пов'язаного з рідною землею, яку герой бачить перед смертю, знаходимо в новелі Л. Коваленко. «Чисте гірське повітря вливалось в легені Михасеві, розривало їх, давило на серце, аж серце не встигало гнати кров далі... Яворіно! – простогнав ще раз Михась – і затих...» [1, с. 82].

Образ свого поля (ниви), що на рідній, знайомій з дитинства горі, у рецепції письменників, котрі у різні культурно-історичні епохи відгукнулися на тему економічної або політичної еміграції (а також тему примусового відселення етнічного населення, що набула актуальності за часів існування тоталітарних систем), стають метафорами батьківщини. А у споминах селян-емігрантів образ своєї землі набуває онтологічного виміру, символізуючи зв'язок з предками, духовність, втрачений рай, спадщину, яку вони заповідали нащадкам. Мотив землі не лише обрамлює розповідь про останній день з життя Михася Стахури, а й надає новелі «І снилися лемкові гори...» художньої завершеності та семантичної цілісності. Відтак нової конотації набуває концепт «тута за землею», який трансформується у мотив ностальгії та нерозривно пов'язаний з ним мотив втрати основ життя, що є екзистенційно визначальними для українського селянина з його антеїстичною філософією.

Отже, концепт «тута за землею» в націєрозповідному дискурсі еміграційної малої прози набуває екзистенційних вимірів. Образ втраченої батьківщини для її головного героя – депортованого лемка Михася Стахури – опредмечується в образі-видінні власного поля. Натомість у контексті ностальгійного дискурсу еміграційної літератури образ опоетизований землі у новелі «І снились лемкові гори...», що виростає до образу-символу, набуває статусу онтологічної універсальї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваленко Л. І снились лемкові гори... // Людмила Коваленко. Дві краси. Новелі. Торонто, 1965.– С. 75–82. [Бібліотека «Ми і світ»].

2. Кузнецов Ю. Б. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX ст.: проблеми естетики і поезики : автореф. дис... доктора філол. наук зі спец. 10.01.01 – укр. література і 10.01.06 – теорія літератури / Ю. Б. Кузнецов. – Київ, 2004.– 39 с.

3. Онишкевич Л. Ювілей Людмили Коваленко-Івченко // Свобода: український щоденник [Джерзі ситі і Нью Йорк].– 1968.– 1 жовтня (№ 181).– С. 3.

4. Письменниця Людмила Коваленко закінчила трилогію «Наша не своя земля» // [Б. а.] Свобода: український щоденник [Джерзі ситі і Нью Йорк].– 1965 – 16 лютого (№ 30).– С. 1.

5. Стефаник В. Камінний хрест // Стефаник В. С. Клинові лимтки: оповідання / передм. М. Нечиталюка. – К. : Дніпро, 1987.– С. 63–77. [Бібліотека української класики “Дніпро”]

6. У Ст. Бавид Бруку поховали Людмилу Івченко // [Б. а.] Свобода: Український щоденник [Джерзі ситі і Нью Йорк].– 1969.– 26 червня (№ 119).– С. 4.

Стаття надішла до редакції 05.10.2011

I. BURLAKOVA

AESTHETIC INTERPRETATION OF THE CONCEPT «LONGING AFTER LAND» IN SEMIO-SPHERE OF A FICTION TEXT

The article deals with the «longing after land» motif which semiotizes nation-telling discourse of L. Kovalenko's, who is one of the most prominent representatives of feminine emigration prose, works. The writer's conceptual sphere is viewed in the aspect of an author's consciousness issue and discursive practices of MUR.

Key words: concept, «longing after land», nation-telling discourse

УДК 81'42(045)

Ядвіга ЯНУШ

МОВА УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню мови української класичної драматургії кінця XIX – початку XX ст., яке здійснено на матеріалі творів таких видатних драматургів-класиків цього